

Urszula K. Zawadzka-Pąk, Ewa Lotko

Uniwersytet w Białymstoku

e-mails: u.zawadzka@uwb.edu.pl; e.lotko@uwb.edu.pl

**MOTYWACJA MIESZKAŃCÓW
POLSKICH SAMORZĄDÓW
DO ANGAŻOWANIA SIĘ W PROCES
BUDŻETOWANIA PARTYCYPACYJNEGO***

**MOTIVATION OF INHABITANTS
OF THE POLISH LOCAL GOVERNMENTS
TO ENGAGE IN THE PARTICIPATORY BUDGETING**

DOI: 10.15611/pn.2017.478.41

JEL Classification: K23, H72

Streszczenie: Obszarem badawczym artykułu jest budżet partycypacyjny, będący instrumentem umożliwiającym mieszkańcom polskich samorządów współdecydowanie o przeznaczeniu środków budżetu zamieszkiwanej przez nich jednostki samorządu terytorialnego. Za cel artykułu obrano analizę wpływu zasad moralnych i przepisów prawnych związanych z funkcjonowaniem budżetu partycypacyjnego na motywację mieszkańców do aktywnego włączenia się w tę formę partycypacji społecznej. Przeprowadzone ilościowo-jakościowe badania doprowadziły do weryfikacji hipotezy badawczej, zgodnie z którą w kształtowaniu motywacji obywateli do uczestnictwa w budżecie partycypacyjnym ważniejszą rolę niż normy prawne odgrywają normy moralne obywateli oraz pracowników administracji samorządowej odpowiedzialnych za wdrażanie BP.

Słowa kluczowe: budżet partycypacyjny, moralność, motywacja, normy prawne.

Summary: The research area of the paper is the participatory budgeting (PB) that is the instrument enabling the inhabitants of Polish local governments to co-decide on the allocation of the local budget. The purpose of the article is to analyse the impact of the moral and legal norms related to the functioning of PB on the motivation of the inhabitants actively engaged in this form of social participation. The quantitative and qualitative research enabled to confirm the research hypothesis, according to which the citizens' motivation to participate in PB is more shaped by the citizens' and public administration's moral values than by the legal norms.

Keywords: participatory budgeting, morality, motivation, legal norms.

* Artykuł powstał w ramach projektu SONATA finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki, nr rej. 2014/15/D/HS5/02684, kierownik grantu: dr U.K. Zawadzka-Pąk.

1. Wstęp

Potrzeby partycypacji mieszkańców w kwestiach budżetowych nie wyczerpuje udział w wyborach władz samorządowych, gdyż takie głosowanie nie daje rządzącym wskazówek w zakresie potrzeb wydatkowych mieszkańców [Franklin, Ebdon 2007, s. 84]. Stąd obszarem badawczym artykułu jest budżet partycypacyjny (BP), będący „planem finansowym wspólnoty samorządowej (wspólnoty lokalnej, gminy miejskiej czy wiejskiej) ustanowionym w szczególnej procedurze. Szczegółowość tej procedury odznacza się tym, że nie jest ona zastrzeżona wyłącznie dla urzędników samorządowych, którzy odpowiadają za opracowanie materiałów okołobudżetowych oraz za sporządzenie samego projektu budżetu, czy radnych zasiadających w składzie organu stanowiącego, kompetentnego do podjęcia decyzji w przedmiocie budżetu. W tej procedurze decyzyjnej uczestniczą również podmioty spoza systemu administracji publicznej, zwłaszcza zainteresowani sprawami publicznymi obywatele, ale również organizacje pozarządowe czy inne podmioty prawa” [Mączyński, Stec (red.) 2012].

W polskim porządku prawnym nie istnieją przepisy ustalające zasady budżetowania partycypacyjnego, tj. opracowywania, wykonywania i kontroli BP. Władze samorządowe mają zatem pełną swobodę w kształtowaniu tych zasad, pod warunkiem jednak przestrzegania przepisów o finansach publicznych [Ustawa z 27 sierpnia 2009] w zakresie wyłącznej inicjatywy organu wykonawczego do przygotowania projektu uchwały budżetowej. W praktyce chcąc pogodzić wymogi ustawowe z wolą mieszkańców wyrażoną w trakcie głosowania nad BP, organ wykonawczy włącza do projektu uchwały budżetowej projekty wybrane w głosowaniu.

Za cel niniejszego artykułu obrano analizę wpływu zasad moralnych i przepisów prawnych związanych z funkcjonowaniem BP na motywację mieszkańców do aktywnego udziału w PB. Podjęta problematyka badawcza nad moralnymi (pozaprawnymi), jak i prawnymi motywatorami ma doniosłe znaczenie z punktu widzenia wzmocnienia demokracji lokalnej, a tym samym kształtowania odpowiedzialności obywateli za stan finansów publicznych i szerzej za państwo [Wampler 2007, s. 17]. Aby to jednak stało się możliwe, konieczne jest faktyczne, a nie iluzoryczne zaangażowanie się mieszkańców w sprawy lokalne. Tymczasem w polskich BP brakuje dyskusji o priorytetach wydatków lokalnych (partycypacji przez głosowanie), a środki oddawane do dyspozycji mieszkańców są symboliczne i nie przekraczają 1% wydatków budżetu j.s.t. (partycypacja finansowa)¹, natomiast frekwencja w głosowaniach nad BP jest niewielka (partycypacja przez głosowanie).

Problemem badawczym jest odpowiedź na pytanie, jakie czynniki wpływają pozytywnie, jak i negatywnie na motywację obywateli do aktywnego udziału w BP.

¹ Analiza BP na 2015 r. wszystkich miast wojewódzkich prowadzi do wniosku, że procentowo najmniej środków na BP przeznaczono w Warszawie (0,17% wydatków miasta), a najwięcej w Łodzi, we Wrocławiu i w Zielonej Górze (0,96% wydatków miasta); por. [Zawadzka-Pak i in. 2017a, s. 360-361].

Zgodnie z przyjętą hipotezą badawczą w kształtowaniu motywacji obywateli do uczestnictwa w budżecie partycypacyjnym ważniejszą rolę niż normy prawne odgrywają normy moralne obywateli oraz pracowników administracji samorządowej odpowiedzialnych za wdrażanie BP.

W celu weryfikacji przyjętej hipotezy zastosowano ankietowe badania jakościowo-ilościowe. W pierwszej kolejności w 2016 r. przeprowadzono wstępne badania o charakterze jakościowym, które polegały na zadaniu 44 respondentom z województwa podlaskiego i mazowieckiego ośmiu pytań otwartych dotyczących poszczególnych aspektów udziału obywateli w BP, tj. partycypacji finansowej, partycypacji przez dyskusję i partycypacji przez głosowanie [Zawadzka-Pąk i in. 2017]. Dokonawszy analizy uzyskanych wyników, przeprowadzono badania ilościowe (pytania zamknięte) na próbie $n=1300$ mieszkańców województwa podlaskiego i małopolskiego w wieku od 18 do 60 lat, uzyskując zwrot ankiet na poziomie 12,6%.

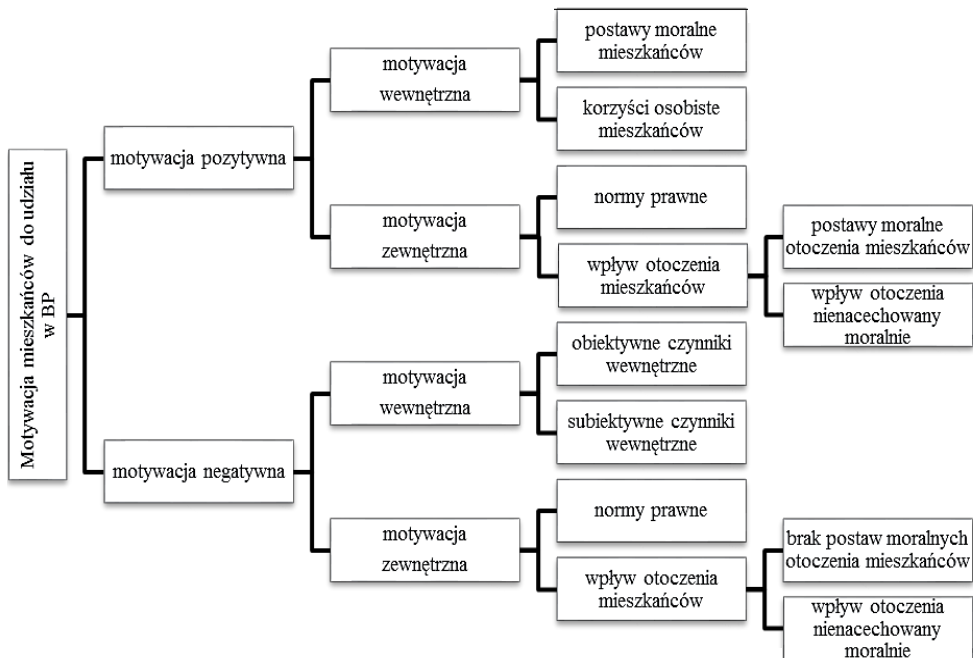
Analizy czynników zachęcających i zniechęcających Polaków do angażowania się w procedurę budżetowania partycypacyjnego dokonano, uwzględniając stosowane w Polsce formy partycypacji mieszkańców, która w polskich realiach odbywa się zasadniczo na dwóch płaszczyznach²: poprzez złożenie projektu do BP oraz poprzez udział w głosowaniu nad zgłoszonymi projektami. W konsekwencji pytania zadane ankietowanym dotyczyły czynników zachęcających i zniechęcających do złożenia projektu do BP oraz do wzięcia udziału w głosowaniu. Powyższa metodologia ma odzwierciedlenie w strukturze niniejszego artykułu. W pierwszej kolejności zaprezentowano klasyfikację czynników motywujących mieszkańców do aktywnego włączania się w BP (podpunkt 2). Stanowiła ona podstawę do analizy czynników działających zachęcająco i zniechęcająco do aktywnego angażowania się w BP (podpunkt 3).

2. Klasyfikacja czynników motywujących mieszkańców do uczestnictwa w budżecie partycypacyjnym

W literaturze z zakresu partycypacji publicznej wśród powodów uczestnictwa obywateli w głosowaniach wskazuje się w szczególności chęć posiadania wpływu na wynik głosowania [Arneson 2004, s. 40], zaprzestanie bycia marginalizowanym [Pateman 2012, s. 7], jak również głosowanie przez inne osoby [Gerber, Rogers 2009, s. 188]. Analizując w niniejszym artykule czynniki wpływające na uczestnic-

² Co prawda, istnieje również trzecia forma partycypacji mieszkańców, tj. spotkania tematyczne, w trakcie których są dyskutowane priorytety wydatkowe mieszkańców i sposoby ich realizacji. Odgrywa ona istotną rolę we wzmacnianiu demokracji lokalnej [Nabatchi, Leighninger 2015, s. 275]. Takie spotkania są organizowane w wielu państwach, w tym w Brazylii, w której powstała koncepcja BP, praktyka taka nie przyjęła się natomiast w Polsce. W polskich samorządach są jedynie organizowane spotkania informacyjne dla mieszkańców, w trakcie których są prezentowane formalne aspekty procedury budżetu partycypacyjnego, nie są natomiast dyskutowane merytoryczne aspekty polityki wydatkowej danej j.s.t.

two mieszkańców w BP, wykorzystano stosowany w psychologii podział na motywację pozytywną i motywację negatywną [Strelau 2003, s. 456-468]. W wyznaczonym na potrzeby niniejszego artykułu obszarze badawczym motywacja pozytywna obejmuje czynniki zachęcające mieszkańców polskich j.s.t. do aktywnego włączania się w BP, a na motywację negatywną składają się czynniki o efekcie zniechęcającym. Z kolei uwzględniając źródło pochodzenia motywatorów, można wyróżnić czynniki zewnętrzne, kształtowane przez otaczającą mieszkańców rzeczywistość, oraz czynniki wewnętrzne, znajdujące swoje źródło w samych mieszkańcach. Mając powyższe na uwadze, dokonano typologii czynników motywujących mieszkańców do włączania się w BP, co zaprezentowano na poniższym schemacie.



Rys. 1. Klasyfikacja czynników działających motywujących do włączania się w BP

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika ze schematu, o ile w przypadku motywacji zewnętrznej (zarówno w zakresie motywacji pozytywnej, jak i negatywnej) wyodrębniono identyczne podkategorie, tj. wpływ otoczenia oraz normy prawne, o tyle w przypadku motywacji wewnętrznej sytuacja przedstawia się inaczej. W przypadku motywacji pozytywnej w ramach motywacji wewnętrznej wyodrębniono postawy moralne mieszkańców i ich korzyści osobiste, o tyle w przypadku motywacji negatywnej w zakresie motywacji wewnętrznej wyodrębniono czynniki obiektywne i czynniki subiektywne.

Decyzję taką podjęto przy układaniu pytań otwartych w wyniku analizy wyników badań jakościowych, jako że brak norm moralnych u mieszkańców miast nie wpływa na nich zniechęcająco, a jedynie nie działa zachęcająco. Spośród wartości moralnych powszechnie uznanych za wartości publiczne [Huberts 2014, s. 85] za szczególnie istotne z punktu widzenia BP należy uznać: interes publiczny, troskę o wspólne dobro, interes przyszłych pokoleń, demokrację, rządy prawa, wspólne decydowanie, zaangażowanie obywateli (partycypację), ochronę mniejszości, bezstronność, uczciwość, sprawiedliwość, dialog (współpracę) czy profesjonalizm pracowników administracji samorządowej. Tymczasem mieszkańcy polskich miast niejednokrotnie negatywnie oceniają wartości moralne urzędników samorządowych. Jako przykład można wskazać sytuacje, w których mieszkańcy zgłaszają się do urzędu z prośbą o remont drogi osiedlowej lub położenie chodnika. Zdarzają się sytuacje, w których urzędnicy zachęcają do złożenia stosownego projektu do BP, twierdząc, że środki na tego typu inwestycje są zagwarantowane w BP, podczas gdy warunkiem sfinansowania określonej inwestycji jest zebranie wystarczającej liczby głosów [Zawadzka-Pąk i in. 2016, s. 26-29].

3. Czynniki motywujące mieszkańców do angażowania się w budżet partycypacyjny

Mając na uwadze zaprezentowaną powyżej klasyfikację czynników motywujących do aktywnego włączania się mieszkańców w BP, w tabelach 1 i 2 zaprezentowano zestawienie statystyczne odpowiedzi respondentów badań ilościowych w zakresie czynników motywujących mieszkańców do włączania się w BP, zarówno na etapie składania projektów, jak i głosowania nad zgłoszonymi projektami.

Wśród czynników zachęcających do złożenia projektu w procedurze BP trzy z czterech odpowiedzi, które wskazało najwięcej respondentów, dotyczyły postaw moralnych otoczenia mieszkańców, co świadczy o istotnej roli przyjaznej postawy i pomocy urzędników w kształtowaniu motywacji mieszkańców. Z drugiej jednak strony należy zauważyć, że również korzyści osobiste mieszkańców są dość istotną zachętą do angażowania się w sprawy publiczne. Takiego rodzaju interesowność może świadczyć o braku troski mieszkańców o dobro publiczne. Należy jednak zauważyć, że pożądane postawy obywatelskie wymagają stopniowego kształtowania, stąd system zachęt do angażowania się w BP (np. karnetów do opery dla autorów zwycięskich projektów) może okazać się impulsem, który – jeśli będzie odpowiednio rozwijany – przyczyni się do wykształcenia trwałych postaw obywatelskich.

Z kolei wśród czynników motywujących do udziału w głosowaniu nad BP zdecydowanie najistotniejszym czynnikiem jest bezinteresowna chęć poprawy miejsca zamieszkania. Zważywszy jednak fakt, iż trudno znaleźć przykład polskiego miasta, w którym frekwencja w głosowaniu nad BP przekraczałyby 10% uprawnionych do

Tabela 1. Czynniki kształtujące motywację pozytywną

Lp.	Nazwa motywatora	Rodzaj motywatora	Tak	Nie	Nie wiem
Czynniki motywujące do złożenia projektu w procedurze budżetu partycypacyjnego					
1	Przyjazna postawa urzędnika przyjmującego wniosek	Postawy moralne otoczenia mieszkańców	88,41%	6,71%	4,88%
2	Pomoc w sporządzeniu kosztorysu, pomimo że urzędnik nie jest do tego zobowiązany	Postawy moralne otoczenia mieszkańców	87,80%	6,71%	5,49%
3	Wynikająca z przepisów prawnych pomoc urzędników w wypełnieniu wniosków	Normy prawne	73,17%	15,85%	10,98%
4	Wezwanie do poprawienia wniosku, pomimo że urzędnik nie jest do tego zobowiązany	Postawy moralne otoczenia mieszkańców	65,25%	18,29%	16,46%
5	Roczny karnet do opery dla autorów zwycięskich projektów	Korzyści osobiste mieszkańców	64,64%	22,56%	12,80%
6	Roczny bilet na przejazdy komunikacją miejską dla autorów zwycięskich projektów	Korzyści osobiste mieszkańców	63,42%	17,07%	19,51%
7	Docenienie podjęcia inicjatywy ze strony urzędnika	Postawy moralne otoczenia mieszkańców	59,76%	20,73%	19,51%
Czynniki motywujące do udziału w głosowaniu nad budżetem partycypacyjnym					
1	Chęć poprawy miejsca, w którym żyjemy	Postawy moralne otoczenia mieszkańców	89,63%	3,66%	6,71%
2	Poczucie współodpowiedzialności za miejsce, w którym żyjemy	Postawy moralne otoczenia mieszkańców	83,53%	5,49%	10,98%
3	Głosowanie przez członków rodziny	Wpływ otoczenia nienacechowany moralnie	75,00%	15,85%	9,15%
4	Poczucie spełnionego obowiązku	Postawy moralne otoczenia mieszkańców	74,39%	14,63%	10,98%
5	Głosowanie przez sąsiadów, kolegów z pracy/uczelnia/szkoły	Wpływ otoczenia nienacechowany moralnie	70,73%	19,51%	9,76%
6	Losowanie 10 rocznych karnetów do opery spośród głosujących	Korzyści osobiste mieszkańców	62,19%	25,61%	12,20%
7	Dotkliwa kara finansowa	Normy prawne	53,05%	40,85%	6,10%
8	Symboliczna kara finansowa	Normy prawne	35,98%	49,39%	14,63%
9	Zaangażowanie partii politycznych	Wpływ otoczenia nienacechowany moralnie	15,25%	63,41%	21,34%

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Czynniki kształtujące motywację negatywną

Lp.	Nazwa czynnika kształtującego motywację negatywną	Rodzaj motywatora	Tak	Nie	Nie wiem
Czynniki zniechęcające do złożenia projektu do budżetu partycypacyjnego					
1	Zachowania patologiczne urzędników (korupcja, nepotyzm)	Brak postaw moralnych otoczenia mieszkańców	88,41%	3,05%	8,54%
2	Skomplikowany formularz, na którym należy opisać swój wniosek	Normy prawne	79,27%	13,41%	7,32%
3	Nieprzyjazna postawa urzędnika przyjmującego wniosek	Brak postaw moralnych otoczenia mieszkańców (chęć współpracy)	73,17%	19,51%	7,32%
4	Przekonanie o tym, że składany projekt nie zostanie wybrany	Subiektywne czynniki wewnętrzne	28,66%	51,83%	19,51%
5	Obawa o to, że takie zaangażowanie będzie wyśmiane	Subiektywne czynniki wewnętrzne	18,30%	65,85%	15,85%
6	Znaczna liczba złożonych wniosków	Wpływ otoczenia nienacechowany moralnie	17,07%	58,54%	24,39%
7	Niewielka liczba złożonych wniosków	Wpływ otoczenia nienacechowany moralnie	7,49%	71,78%	20,73%
Przyczyny braku wiary autorów projektów w przejście wniosku przez etap wstępnej (formalnej) weryfikacji przez urzędników j.s.t.					
1	Brak doświadczenia i umiejętności autorów projektów w pisaniu takich wniosków	Obiektywne czynniki wewnętrzne	75,00%	7,93%	17,07%
2	Brak przekonania o uzyskaniu wsparcia ze strony urzędników	Subiektywne czynniki wewnętrzne	64,64%	13,41%	21,95%
3	Brak obiektywnych kryteriów oceniania	Brak postaw moralnych otoczenia mieszkańców (obiektywizmu)	54,26%	10,37%	35,37%
4	Brak uczciwości urzędników	Brak postaw moralnych otoczenia mieszkańców (uczciwości)	50,00%	18,29%	31,71%
5	Niekompetencja urzędników	Brak postaw moralnych otoczenia mieszkańców (profesjonalizmu)	40,25%	18,90%	40,85%
Czynniki zniechęcające do udziału w głosowaniu nad budżetem partycypacyjnym					
1	Brak widocznych efektów	Wpływ otoczenia nienacechowany emocjonalnie	54,87%	32,93%	12,20%
2	Przekonanie o z góry ustalonych wynikach	Subiektywne czynniki wewnętrzne	46,95%	35,37%	17,68%
3	Niskie limity środków poszczególnych projektów	Normy prawne	39,03%	43,29%	17,68%
4	Niska ogólna kwota przeznaczana na BP	Normy prawne	34,15%	50,00%	15,85%
5	Dominacja projektów ogólnomiejskich	Normy prawne	33,54%	47,56%	18,90%
6	Zaangażowanie partii politycznych	Wpływ otoczenia nienacechowany emocjonalnie	31,10%	40,85%	28,05%
7	Przeświadczenie, że mój głos niewiele znaczy	Subiektywne czynniki wewnętrzne	30,49%	56,10%	13,41%
8	Istnienie władz lokalnych odpowiedzialnych za opracowanie budżetu	Normy prawne	26,22%	49,39%	24,39%
9	Dominacja projektów osiedlowych/dzielnicy	Normy prawne	21,34%	54,27%	24,39%

Źródło: opracowanie własne.

głosowania³, należy uznać, że troską o wspólne dobro – która pozwala przewyciężyć brak czasu lub poczucie braku wpływu na sprawy publiczne – wykazuje się niewielki odsetek polskiego społeczeństwa. Ponadto należy zauważyć, że ewentualne normy prawne ustanawiające kary finansowe za brak uczestnictwa w głosowaniu nad projektami BP znalazły się niemal na ostatnich pozycjach powyższego zestawienia, zatem to nie one odgrywają decydującą rolę w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego aktywnie uczestniczącego w życiu publicznym.

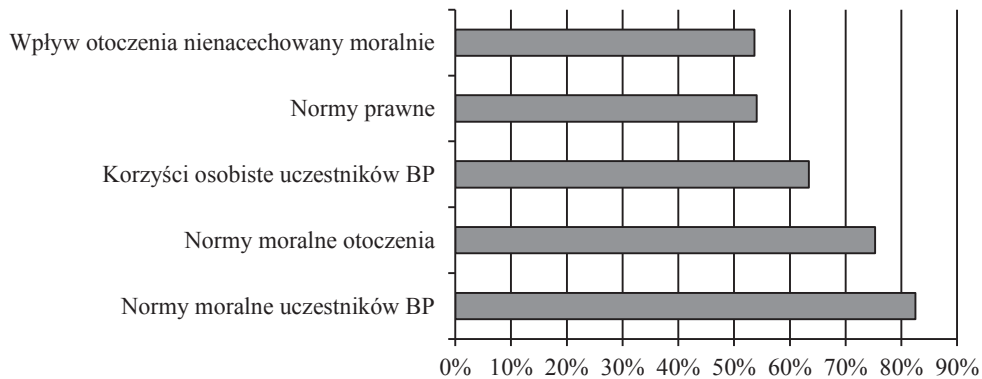
Analizując powyższe dane, należy zauważyć, że brak postaw moralnych pracowników administracji publicznej, czego konsekwencją jest korupcja, brak obiektywnych kryteriów oceniania czy nieprzyjazna postawa wobec obywateli w istotny sposób zniechęcają mieszkańców do angażowania się w BP. Podobny skutek będą miały niektóre normy prawne, tj. skomplikowany wzór stosowanego formularza (ale już w znacznie mniejszym stopniu będą to przepisy ustanawiające niską kwotę przeznaczaną na BP czy decydujące o dominacji projektów ogólnomiejskich). Demotywująco będą działać również obiektywne czynniki wewnętrzne, jak np. brak doświadczenia i umiejętności autorów projektów w pisaniu takich wniosków.

Ponadto, oceniając dane zamieszczone w powyższych tabelach, warto zwrócić uwagę nie tylko na odsetek odpowiedzi twierdzących i przeczących, ale także odsetek osób, które nie były w stanie jednoznacznie opowiedzieć się za jedną z powyższych odpowiedzi. Średnio niezdecydowanych było 11,9%. Analogicznie nie wszyscy respondenci byli w stanie jednoznacznie opowiedzieć się za wpływem poszczególnych czynników kształtujących motywację negatywną, tj. zniechęcających do złożenia wniosku oraz wzięcia udziału w BP, choć co ciekawe w tym zakresie niezdecydowanych było średnio dwukrotnie więcej (20,15%). Zatem mieszkańcy większą świadomość mają w zakresie czynników zachęcających ich do udziału w BP niż w zakresie czynników zniechęcających.

Dokonując agregacji danych zaprezentowanych w powyższych tabelach, możliwa staje się ocena znaczenia poszczególnych determinantów motywacji pozytywnej i negatywnej mieszkańców do aktywnego włączania się w proces budżetowania partycypacyjnego. Wyniki tej agregacji przedstawiono na rys. 2 i 3.

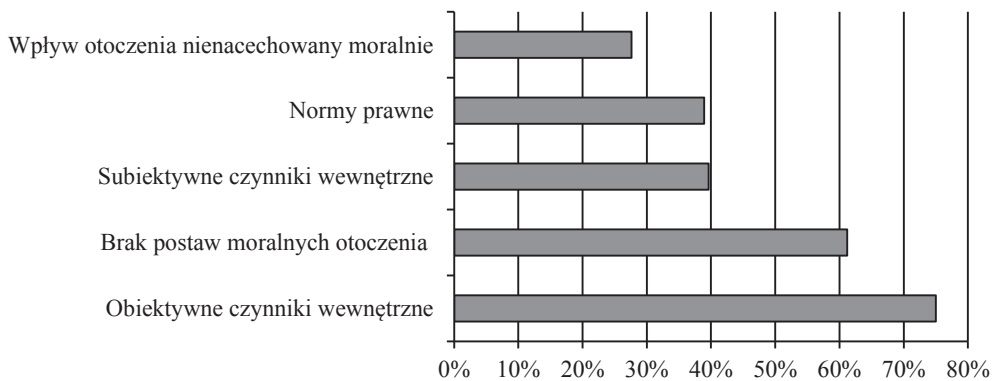
Z danych zaprezentowanych na rys. 2 i 3 wynika, że na motywację wewnętrzną mieszkańców do aktywnego włączania się w BP ważny wpływ mają postawy i normy moralne (lub ich brak), zarówno samych mieszkańców, jak również ich otoczenia (urzędników, ale także rodziny i znajomych). Istotne znaczenie mają również obiektywne czynniki wewnętrzne, np. brak doświadczenia w pisaniu projektów. Co ważne, mniejsze znaczenie w zachęcaniu, jak i zniechęcaniu mieszkańców do angażowania się w sprawy publiczne mają przepisy prawne.

³ Przykładowo w 2017 r. frekwencja w mieście stołecznym Warszawa była na poziomie 7,3%, a w Białymstoku na poziomie 8,9% uprawnionych do głosowania (w obu miastach w głosowaniu mogli wziąć udział wszyscy mieszkańcy niezależnie od wieku).



Rys. 2. Kategorie czynników motywujących mieszkańców do aktywnego włączania się w budżet partycypacyjny

Źródło: opracowanie własne.



Rys. 3. Kategorie czynników zniechęcających mieszkańców do aktywnego włączania się w budżet partycypacyjny

Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzone badania umożliwiły zatem weryfikację hipotezy badawczej, zgodnie z którą w kształtowaniu motywacji obywateli do uczestnictwa w BP ważniejszą rolę niż normy prawne odgrywają normy moralne obywateli oraz pracowników administracji samorządowej odpowiedzialnych za wdrażanie BP.

4. Zakończenie

W świetle uzyskanych wyników należy stwierdzić, iż dążąc do wzmacniania odpowiedzialności mieszkańców za sprawy publiczne poprzez partycypację społeczną, należy podjąć działania w kierunku wpływania na postawy i normy moralne samych obywateli, jak i pracowników administracji lokalnej. Jednak jak zauważa R.A. Posner [1998, s. 1641], sama znajomość zasad moralnych nie jest jednoznaczna z posiadaniem motywacji do ich przestrzegania. Kształtowanie motywacji do przestrzegania norm moralnych przez administrację publiczną, jak i obywateli jest skomplikowanym procesem, znacznie trudniejszym niż tworzenie norm prawnych, zwłaszcza w sytuacji posiadania przez daną opcję polityczną większości w sejmie lub w organie stanowiącym j.s.t., zdolną do przyjęcia każdego aktu prawnego zgodnego z normami prawnymi wyższego rzędu. Zatem nawet uchwalenie ustawy nakazującej wyodrębnienie w budżetach wszystkich j.s.t. określonej puli środków na BP nie przyczyni się w znaczącym stopniu do wzrostu partycypacji społecznej i świadomości obywateli potrzeby angażowania się w sprawy lokalne. Analogicznie, przyjęcie uchwały o BP przez organ stanowiący j.s.t. czy też wydanie zarządzenia przez organ wykonawczy j.s.t. nie będzie miało istotnego wpływu na dostrzeżenie przez mieszkańców potrzeby uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej, jeżeli takim działaniom nie będzie towarzyszył wzrost dojrzałości postaw obywatelskich.

Spółeczeństwo może stać się organizacją uczącą się partycypacji, odpowiedzialności i postępowania zgodnie z publicznymi wartościami moralnymi. Aby to jednak było możliwe, konieczne jest pokonanie barier w uczeniu się formowania odpowiedzialnego społeczeństwa obywatelskiego [Weir, Örtenblad 2015, s. 68-83]. Zasadne wydaje się zatem poświęcenie tym zagadnieniom dalszych badań.

Literatura

- Arneson R.J., 2004, *Democracy Is Not Inherently Just*, Justice & Democracy, s. 40-58.
- Franklin A.L., Ebdon C., 2007, *Democracy, Public Participation, and Budgeting*, [w:] Box R.C., *Democracy and Public Administration*, Armonk, New York, London, England, M.E. Shape.
- Gerber A.S., Rogers T., 2009, *Descriptive Social Norms and Motivation to Vote: Everybody's Voting and so Should You*, The Journal of Politics, vol. 71, no. 1.
- Huberts L. (red.), 2014, *The Integrity of Governance. What It Is, What We Know, What Is Done, and Where to Go*, Palgrave Macmillan, Hampshire.
- Lotko E., Zawadzka-Pak U.K., 2016, *Moralność, przejrzystość i edukacja jako determinanty optymalnego wydatkowania środków publicznych*, Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu, nr 4.
- Mączyński M., Stec M., (red.), 2012, *Partycypacja obywateli i podmiotów obywatelskich w podejmowaniu rozstrzygnięć publicznych na poziomie lokalnym*, Warszawa, Wolters Kluwer.
- Nabatchi T., Leighninger M., 2015, *Public Participation for 21 Century Democracy*, Wiley.
- Posner R.A., 1998, *The problematics of Moral and Legal Theory*, Harvard Law Review, vol. 111, no. 7.
- Pateman C., 2012, *APSA Presidential Address: Participatory Democracy Revisited*, Perspectives on Politics, vol. 10, no. 1.

- Strelau J., 2003, *Psychologia. Podręcznik akademicki*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Ustawa z 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, Dz.U. 2013, poz. 885 ze zm.
- Wampler B., 2007, *Participatory budgeting in Brazil. Contestation, Cooperation, and Accountability*, The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania.
- Weir D., Örténblad A., 2015, *Obstacles to the learning organization*, [w:] Örténblad A. (red.), *Handbook of Research on the Learning Organization. Adaptation and Context*, Cheltenham, Northampton, Edward Elgar.
- Zawadzka-Pąk U.K., Kościuk D.J., Kulikowska-Kulesza J.E., Lotko E., 2016, *Reprezentatywność i wartości moralne jako determinanty modelu optymalnego budżetu partycypacyjnego (obywatelskiego)*, Przegląd Podatków Lokalnych i Finansów Samorządowych, nr 12.
- Zawadzka-Pąk U.K., Kościuk D.J., Kulikowska-Kulesza J.E., Lotko E., 2017, *Determinanty modelu optymalnego budżetu partycypacyjnego (obywatelskiego) ze szczególnym uwzględnieniem partycypacji*, Przegląd Podatków Lokalnych i Finansów Samorządowych, nr 1, s. 26-32.
- Zawadzka-Pąk U.K., Kościuk D.J., Kulikowska-Kulesza J.E., Lotko E., 2017a, *Budżet partycypacyjny jako instrument realizacji lokalnych zadań publicznych – analiza administracyjno-finansowa miast wojewódzkich*, [w:] Dolnicki B. (red.), *Sposoby realizacji zadań publicznych*, Woltes Kluwer, Warszawa.